

I. I. RUSSU, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București, Edit. Acad., 1973, 123 p., 21 fig.

Diplomele militare romane constituie prin informațiile de ordin administrativ-organizatoric, militar, topografic, lingvistic și prin raritatea lor, documente de primă importanță pentru studierea multor aspecte ale istoriei imperiului sau provinciilor romane. Cea de-a doua diplomă gherleană reprezintă, în acest sens, un document epigrafic excepțional pentru istoria Daciei și chiar a imperiului, iar publicarea acestuia de către I. I. Russu, un model de analiză și interpretare.

Este un fragment de diplomă militară, *tabella I*, descoperit în toamna anului 1971 pe teritoriul castrului din apropierea orașului Gherla („a doua diplomă de la Gherla”, prima, din anul 133 pentru Dacia Porolissensis, fiind descoperită în 1960). Textul cuprinde câteva știri deosebit de importante, care reclamau discutarea lor într-o lucrare monografică mai amplă, ceea ce s-a realizat de altfel prin prezentul volum.

Diploma aparținuse fostului soldat Glavus, fiul lui Navatus, originar din Sirmium (Pannonia Inferior), care servise în unitatea de cavalerie *Ala I Brittonum civium Romanorum*, sub comanda prefectului Marcus Minicius Marcellinus. Data actului reiese cu precizie din text: a VII-a *tribunicia potestas* a lui Hadrianus (117–138), *ante diem IIII idus augustas*, deci 10 august 123. Acum, se consfințează lăsarea la vatră a ostașilor din patru unități auxiliare, trei staționate în Dacia Porolissensis (*Ala II Pannoniorum*, *Ala I Brittonum civium Romanorum*, *Cohors I Britannica miliaria*) și una în Pannonia Inferior (*Ala I Brittanorum civium Romanorum*), fapt ce se întâmplase anterior, înainte de anul 120, în timpul guvernatoratului extraordinar al lui Q. Marcus Turbo în Dacia și Pannonia Inferior. Menționarea acestei situații neobișnuite dă prilej autorului să discute stările de lucruri din Dacia și Pannonia la începutul domniei lui Hadrianus. Planul împăratului de evacuare a Daciei în 117–118, criza militar-politică și relațiile cu sarmații din acești ani tulburi, guvernarea celor două provincii reunite de către Q. Marcus Turbo din *ordo equester*, activitatea sa militară și, în fine, consolidarea ordinii provinciale, sînt câteva din problemele spre a căror cunoaștere mai amănunțită și veridică ne conduc datele valoroasei diplome.

Merită a fi în chip deosebit reliefate subcapitolele referitoare la evenimentele anilor 117–118 în zona daco-pannonică a imperiului. Analizînd izvoarele documentare și trecînd în revistă pozițiile istoricilor moderni în legătură cu planul lui Hadrianus de a evacua Dacia la 117–118, autorul stabilește cu claritate existența reală a unui asemenea plan, subliniind importanța, pentru problema continuității, a motivului invocat de adversarii proiectului imperial. În acest context este discutată aducerea la clrma Daciei și Pannoniei, într-o magistratură extraordinară, rar întâlnită în istoria imperiului, a destoinicului general care a fost Q. Marcus Turbo; se relevă eficiența strategiei aplicate în luptele cu iazygii din Clmpia Tisei: prinderea lor într-un clește tocmai de către unitățile militare situate la răsărit și la apus de teatrul luptelor, în nou creatul district porolissensis și respectiv în Pannonia Inferior, unități puse sub comanda unică a lui Turbo și menționate de diploma în discuție.

Dar nu numai aceste aspecte istorice deosebit de importante constituie valoarea diplomei și cărții deopotrivă, ci și „amănunțele”.

Dacă pînă în prezent înțlia atestare a Daciei Porolissensis — prima diplomă gherleană — indica anul 133, iar supoziții istorice conduceau spre anul 124 ca dată de înființare a respectivului district provincial, acum acest act organizatoric poate fi încadrat într-un interval mai strîns, cuprins între 29 iunie 120 și 10 august 123. Acel Livius Grapus (greutatea descifrării unor litere va aduce, posibil, și alte lecturi) este probabil primul guvernator-procurator praesidial al Daciei Porolissensis. Sînt analizate și celelalte elemente ale diplomei militare, ce se constituie în prețioase mărturii: cei doi consuli, T. Salvius Rufinus Minicius Opimianus și Cn. Sentius Aburianus, necunoscuți pînă în prezent în repertoriile de *Fasti consulares*, știri despre trupele menționate în document, despre cariera lui M. Minicius Marcellinus, comandantul unității de cavalerie în care servise Glavus și informațiile de natură etnică și lingvistică (Glavus și Navatus, antroponime illyre, Iubena, fiica lui Bellagentus, soția fostului călăreț, cu antroponim și patronimic celtic, de neam eravise).

Cartea mai cuprinde (în *Aneze*) rediscoverea altor trei diplome militare descoperite în Dacia, precum și repertoriul bibliografic al tuturor diplomelor militare aflate pe teritoriul Daciei sau în afară, privitoare la trupele auxiliare din această provincie, precum și diplomele descoperite în Dacia care interesează istoria militară a altor provincii.

Lucrarea conține câteva erori pe care nu le putem atribui integral autorului, scăpări de litere, nemenționate, în vreo erată; trebuie deci citit: „Inceputul” în loc de „Inceputu” (p. 9), la diploma din anul 123, *tabella prior intus*, r. 3...RIBVNIC POTESTAT VII în loc de .RIBVNIC POTESTAT VIII (p. 23), *tabella prior extrinsecus*, r. 11 SINGVLI SINGVLAS, în loc de SINCVLII SINCVLAS (p. 23); la inscripția CIL, III, 1462 (= ILS, 1324), r. 5 „...p(atris) (patris)” în loc de „...p(atris) p(atris)” (p. 53); la diploma de la Românași, *tabella II intus*, SVRVCAE în loc de SVRVCCA

(p. 86); titlul cărții lui A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, nu *Alt-celscher Sprachtschatz* (p. 87); „martori:” în loc de „matori” (p. 98). De asemenea, la harta de la fig. 6, este înscris greșit „Războieni (Feldioara)”, în loc de „Feldioara”, fiind localitatea Feldioara din com. Ucea, jud. Brașov, nu Războieni (Feldioara), jud. Alba.

Pentru a face volumul accesibil și în străinătate ar fi fost de dorit ca pe lângă traducerea *Cuprinsului* (p. 7–8), să fi apărut și un rezumat în 1–2 limbi de circulație. Sperăm ca măcar diploma din anul 123 va fi publicată într-o limbă străină.

Lucrarea realizată cu o deosebită ținută științifică, competență, ingeniozitate a argumentării și savoea unui stil propriu, dispune de ilustrație corespunzătoare și un aparat critic impresionant (confirmare a binecunoscutei acribii științifice a autorului), constituind o adevărată istorie a provinciilor carpato-danubiene la începutul veacului al II-lea.

Mihai Bărbulescu

ALFRED NEUMANN, *Ziegel aus Vindobona*, în *Der römische Limes in Österreich*, XXVII, Viena, Edit. Academiei Austriece de Științe, 1973, 70 p., pl.

Izvoarele scrise au fost și rămân în continuare de o mare valoare pentru istoria antică. Chiar dacă ele constau numai din fragmente de texte sau, cum este cazul în lucrarea mai sus citată, din ștampile pe piese ceramice (țigle și cărămizi) textul lor aduce date noi, permite așezarea lor în timp, și deci precizări în legătură cu o anumită epocă. Adunarea și prezentarea sistematică a ștampilelor pe cărămizi reprezintă un deziderat. Semnificația ștampilelor militare aplicate pe țigle și cărămizi este multiplă. Ele sînt cele mai bune mijloace pentru datarea și stabilirea mișcării pe teren a unor unități militare. În al doilea rînd ele ne prezintă un aspect mai puțin studiat al soldatului roman, constructor, muncitor, cel care a stat la temelia celor mai multe dintre urmele rămase pînă azi din lumea romană. El a fost nu numai purtătorul civilizației romane pretutindeni, ci și cel care a implantat-o acolo unde a staționat. Alături de ștampilele militare, cele ale cărămidarilor civili aduc date despre viața economică a unei lumi în care construcțiile erau strîns legate de producția ceramică. Lucrarea lui A. Neumann pe care încercăm să o prezentăm aici specialiștilor, cît mai detaliat, se înscrie în seria de lucrări valoroase

care organizează și valorifică un material tегular imens, dintr-unul din cele mai mari centre de la Dunăre ale Imperiului roman: Vindobona. Cauza imediată însă pentru care facem această prezentare este aceea că în lucrare sînt informații deosebit de utile pentru istoria noastră veche. Una dintre unitățile militare care a staționat la Vindobona este legiunea a XIII-a Gemina, unitatea, „de casă” a Daciei romane. Cum venirea ei în Dacia se face din Vindobona, probabil că vor putea fi stabilite legături importante atunci cînd țiglele ei din Dacia vor fi la fel de bine cunoscute ca cele din Vindobona.

Cartea se împarte în mai multe părți. Autorul prezintă la început o listă de prescurtări bibliografice (p. 6) care introduce pe cititor în tehnica de lucru. Urmează apoi o introducere (p. 7–52) în care sînt prezentate, în ordine cronologică, unitățile militare care au staționat la Vindobona (*legio XV Apollinaris*, *legio XIII Gemina*, *legio XIII Gemina Martia Victrix*, *legio X Gemina Pia Fidelis*, *legio I Adiutrix*, *legio II Adiutrix*, *legio II Italica*, *legio VII Gemina*, *legio XXX Ulpia*, *cohors I Aelia Sagittariorum*) în epoca „clasică” și în epoca tîrzie și ștampilele unor producători particulari. Apoi